

Тетяна Крайнікова,

канд. філол. наук

УДК 007: 304: 070: 316.7+372.461

Мовна культура українських ЗМІ: тлумачення інтернет-користувачів

Досліджено тлумачення інтернет-користувачами проблеми мовної культури українських ЗМІ. Виокремлено основні топіки дискурсу. З'ясовано значення комунікаційних позицій медіаспоживачів для діяльності ЗМК.

Ключові слова: медіаспоживач, мовна культура ЗМІ, дискурс інтернет-користувачів, комунікаційна позиція, інтерпретація, ребрендинг національної культури.

Закордонні та вітчизняні дослідники медіа Дж. Ласика, Н. Луман, А. Мірошніченко, В. Різун стверджують: нині в медіапросторі стрімко зростає значення чинника медіаспоживання, що, крім іншого, пов'язано з розвитком інтерактивних новітніх медіа, блогосфери, соціальних мереж в інтернеті.

Актуальність дослідження. Медіаспоживач займає чимдалі активнішу позицію і в питанні мови ЗМІ: він оцінює культуру мовлення радіоведучих і тележурналістів, вичитаність статей у газетах і журналах, виявляючи при цьому як усвідомлення, так і неусвідомлення маніпулятивних технологій масової комунікації, поширення стереотипів, зрештою, знання норм літературної мови. Його думки миттєво поширюються комунікаційними каналами інтернету на мільйонні аудиторії, викликаючи дискусії у віртуальному середовищі.

На ці реалії доводиться зважати щонайменше з двох причин. *По-перше*, визначення рівня мовної культури медіа належить до комплексної оцінки їх діяльності, а отже, є чинником набування (або втрати) ними довіри суспільства. Це вужчий наслідок – власне для медіа. *По-друге*, вагоміші висновки таких інтернет-дискусій неминуче впливають на самих же медіаспоживачів, породжуючи та зміцнюючи стереотипи щодо мови, нації, її представників тощо. А це вже наслідок як для кожного учасника таких дискусій, так і для всього суспільства, зокрема й медіа. Адже, за словами О. Пономарева, «...в незалежній Українській державі питання про культуру повсякденного мовлення українців, на жаль, не втратило свого драматизму. Воно не зводиться до клопотів професійного вдосконалення мовців, як у „нормальних” суспільствах, а стосується долі рідної мови взагалі. І є частиною ширшого питання про масштаби та якість суспільного функціонування української мови» [1, 3–4].

Рівень вивченості проблеми. Проблематика культури мови ЗМІ вивчається доволі широко; серед її дослідників – Г. Євсєєва, Ю. Єлісовенко, А. Капелюшний, К. Климова, А. Мамалига, О. Пономарів, К. Серажим, О. Сербенська, О. Скоцинець, О. Стишов, М. Яцимирська. Але йдеться про власне академічну оцінку. Ми ж вважаємо не менш важливою оцінку медіаспоживачів – хай не завжди компетентних експертів із цієї проблематики, проте вкрай важливих суб'єктів медіапростору.

Мета дослідження – проаналізувати тлумачення рівня мовної культури українських ЗМІ, вивчивши повідомлення, коментарі в сегментах УАнету та РУнету.

Дослідження виконане на підставі *дискурс-аналізу*.

Культура мови як концептуальна перевага медіа. «Культурою мови, – зазначає Т. Гриценко, – називають дотримання усталених мовних норм усної і писемної літературної мови, а також свідоме, цілеспрямоване, майстерне використання мовно-виражальних засобів залежно від мети й обставин спілкування.

Головним завдання культури мови є:

- ✓ виховання навичок літературного спілкування;
- ✓ пропаганда й засвоєння літературних норм у слововжитку, граматиці оформленні мови;
- ✓ у вимові та наголошуванні;
- ✓ неприйняття спотвореної мови або суржику» [2, 57–58].

Кожне положення в цьому переліку – обов'язок медіа. І ці апріорні складники повинні охоплювати сучасні концепції як друкованих, так і електронних ЗМІ. Проте наші дослідження (свого часу оприлюднені в підручнику «Коректура» (К., 2005)) засвідчили: якщо видавці друкованої книжки ретельну мовну підготовку ще вважають своїм обов'язком, то редактори газет (надто щоденних), нарікаючи на брак часу, дедалі більше не зважають на такі «дрібнички», як мовні помилки та незграбності. Додамо тепер: ця тенденція ще більшою мірою реалізувалася в інтернет-виданнях, де окремі штатні одиниці коректора і літературного редактора – рідкість.

Тимчасом медіаспоживачі апелюють до ЗМІ як до взірців: авторитет, набутий журналістикою протягом її історії, працює на кожному редакцію. Вочевидь, такий бонус у новітньому інформаційному просторі (про трансформації цього простору детальніше – в книжці «Когда умрут газеты» (М., 2011) А. Мірошниченка) втрачати не варто.

В умовах, по суті, конкурсування професійної та громадянської журналістики – блогосфери (свідком якої ми вже є), процитовані аспекти мовної культури можуть і повинні стати конститутивною ознакою та вагомою перевагою професійних ЗМІ в площині якості інформації.

Головні топіки інтернет-дискусії про мовну культуру українських ЗМІ. Ми дослідили повідомлення, коментарі користувачів на ресурсах best.ua, maidan.org.ua, podrobnosti.ua, pravda.com.ua, uastudent.com, gidepark.ru, svobodanews.ru. Дискурсивний аналіз дав змогу виокремити головні топіки дописів про мову ЗМІ (у викладі емпіричного матеріалу тільки почасти робимо коректуру, аби поліпшити читабельність повідомлень, але до перекладу з російської не вдаємося, зберігаючи автентичність авторського стилю):

Роль української мови як державної та рідної, прояви комунікаційної агресії. Інтернет-обговорення мовної культури ЗМІ так чи інакше переходить у площину глобального оцінювання розвиненості самої мови, її перспективності. Питання стає дискусійним: користувачі висловлюються, виходячи з власної мовної картини світу, співвіднесеної з концептуальною. Учасники визначаються зі своїми ментальними координатами – комунікація стає ідеологічно забарвленою, принциповою. Ідеться навіть не про те, якими вони є мовцями, а радше про те, якими вони себе позиціонують, уявляють. Адже, за нашими спостереженнями, переважна кількість користувачів, що мають українські ІР-адреси, пишуть свої повідомлення російською мовою, незалежно від того, в позитивній чи негативній тональності вони відгукуються про українську.

Справді, серед російськомовних користувачів інтернету не бракує палких захисників української мови як державної, меншою мірою – як рідної. У них своя аргументація комунікаційної позиції: виховання, звичка, традиція, коло спілкування тощо. Але вони за українську книжку, телебачення, радіо і мовлення українською захищують до плюсів медіа:

26.07.10 отзыв от Саша о СТБ

плюсы:
украинскоязычное вещание
т/с Доктор хаус в украинском переводе!
(<http://best.ua/kyiv/307166-stb>)

Вочевидь, це той прошарок лояльних до українськомовних ЗМІ медіаспоживачів, зміна настанов якого великою мірою залежить від якості медіаінформації – починаючи від змістовності, тематичної та жанрової різноманітності, а також мовної культури.

Проте, негативні висловлювання про українську мову та українськомовне населення на зазначених ресурсах кількісно переважають. Зрозуміло, що не обходиться тут без планої пропагандистської роботи в інтернеті певних зацікавлених сторін. Зменшення використання державної мови в національному інформаційному просторі

України сповнене в таких повідомленнях зловтіхи:

26.07.10 отзыв от Саша о Интер

Интер считается передовым украинским каналом. Только вот дело в том, что ведущие вещают на русском. Такой вот конфуз.
(<http://best.ua/kyev/307117-inter>)

Більшість негативних відгуків ґрунтуються на порівнянні української мови та російської. Як аргументи переваги другої – статус світової мови, відома література тощо. При цьому українська культура поціновується як маловідома, недолюблена.

Унаслідок зіткнення протилежних комунікаційних позицій між інтернет-користувачами виникають гострі суперечки, які не раз переходять в образи. Чимало висловлювань можна зарахувати до тролінгу – грубого порушення мережевого етикету, наприклад, допис користувача з Російської Федерації:

umny 07 апреля 2011 | 10:11

...Ваши стоны о русских спецслужбах на подробностях признак вашего бесилия, <...> вы параноидально ищите происки кровавой гебни на том месте, где просто мнение большинства жителей малороссии. Мова никому не нужна – она как чемодан без ручки... Загляните в любой газетный киоск в Киеве – и вы увидите реальный рыночный спрос на укр. так называемый язык.
(<http://podrobnosti.ua/society/2011/04/07/762659.html>)

Йому відповідає користувач з України:

Killer70 07 апреля 2011 | 10:14

...Киоски с продажными СМИ – это не показатель.
(<http://podrobnosti.ua/society/2011/04/07/762659.html>)

Допис такого характеру не поодинокий: серед користувачів з українськими ІР-адресами чимало таких, котрі усвідомлюють маніпулювання суспільною свідомістю в мовному питанні. Нами зафіксовані прояви медіактивізму:

Твердохліб 27-11-2011 09:46 at 09:46

Сьогодні патріоти-українці мають рішуче стати на захист своєї рідної мови, оголосивши бойкот занадто поширеній на українських землях російськомовній пресі та матеріально й політично підтримуючи рідне слово. М. Твердохліб.
(<http://maidan.org.ua/2011/11/oordynatsijnoji-rady-z-pytan-zahystu-ukrajinskoji-movy-zvernulasya-do-vlasnykiv-rosijskomovnyh-vydan/>)

Такі заклики (принаймні на вивчених ресурсах) лунають як «голос волаючого в пустелі». Тож ми долучаємося до думки Г. Почепцова, що «треба починати готувати спеціалістів у сфері інформаційних операцій. Наприклад, у Москві є магістерська програма „політичне проектування на пострадянському просторі”. Саме такою є студентська спеціалізація. І тоді ми зможемо щось казати, з когось вимагати. Без підготовки спе-

ціалістів, без бюрократичних структур, які несли б хоч якусь відповідальність, нічого не буде. На умовний гуманітарний танк, що наступає, треба мати свій гуманітарний танк, а не „плач Ярославни”».

До речі, сьогодні навіть з'явилися такі терміни, як «гуманітарний спецназ» або «креативний спецназ». У цих термінах чітко відображено основні вимоги, які можна викласти так: а) швидке реагування, б) жорсткість відповіді, в) гуманітарна сфера дії» [3]. Наразі ж роль такого «гуманітарного спецназу» добровільно взяли на себе користувачі інтернету. Хоча дбати про безпеку свого інформаційного простору – обов'язок держави.

Багатомовність – ознака сучасної цивілізації та людини. Ця думка є лейтмотивом багатьох інтернет-дописів із проблематики мовної культури ЗМІ.

Приміром, сайт УНІАНу здобуває високу оцінку не тільки за інформативність контенту, а й за тримовність, що сприяє, за словами відвідувачів, підвищенню їхніх мовних компетенцій:

03.11.10 отзыв от July про УНІАН

Шикарное агентство! Самое лучшее из всех украинских! <...> С претензией на Европу – английский язык новостей тоже есть. Иногда практикуюсь в языкознании и включаю то укр, то рус, то англ. – и сама себя тут же проверяю.
(<http://best.ua/kyev/300077-unian>)

Безсумнівно, українські ЗМІ повинні сприймати й активно відгукуватися на такі когнітивні запити медіаспоживачів передовсім розширенням горизонтів інформації: контекстуальним представленням подій в Україні, розвитком українськомовних комунікаційних каналів як в онлайні, так і в офлайні через якісні українськомовні медіапродукти, перекладацтво, мережу бібліотек, умілу маркетингову стратегію в питанні міжкультурних зв'язків. Певна річ, це передбачає також високий рівень культури мовного оформлення інформації.

Стереотипи, національні комплекси і критика можновладців. Крім того, в останньому процитованому повідомленні варто наголосити на концепті «Європа» (обсервований у працях сучасних дослідників В. Кравченко, І. Мілевич, О. Пахльовської, Я. Приходи). Здебільшого користувачі вживають це слово як символ високого рівня життя, всебічного розвитку суспільства, вводячи його в ментальну опозицію «у них – у нас».

Ще один нюанс: євроінтеграційні симпатії українських інтернет-користувачів досить часто синтезовані з уявленнями про російську мову як канал спілкування із далеким зарубіжжям. Певна річ, на це є доволі просте пояснення: російська – єдина іноземна світова мова, якою володіють користувачі вільно, не відчуваючи жодних

бар'єрів, тож не варто відкидати аспект власне комфортності комунікаційного процесу.

Є ще й глибинніші речі: в інтернет-комунікації побутує міф про те, як завдяки російській мові долучається українська людина до духовних надбань світу. Та й достоїнники української культури, мовляв, завдяки їй стали великими:

Mozart 24.05.2011 21:54

Может быть дело не в том, что кто-то насильно внедрял в Украине русский язык, а в том, что этот язык давал возможность межнационального общения, возможности сделать карьеру в любом регионе огромной державы, наконец – возможность выйти на просторы мировой литературы, как это сделали Гоголь, Шевченко и другие писатели, поэты, политические и иные публицисты. ([http:// www.svoboda.com/content/transcript/24184288.html](http://www.svoboda.com/content/transcript/24184288.html))

Мовиться про стійкі стереотипні уявлення та комплекси, сформовані аж ніяк не сьогодні. С. Квіт у книжці «Масові комунікації» пише про ментальні втрати, зумовлені тривалим бездержавним існуванням українського народу: «Для кожної європейської держави такого роду деформації, пов'язані зі значним зміщенням ціннісних орієнтирів та самоідентифікації, є найбільш болючими. Трагічність цих втрат передусім позначається на поведінці переважної більшості представників політичної еліти, які час від часу шокують українське суспільство. Йдеться про нездатність бути відповідальним за свій народ і державу, про відсутність мотивації служіння, наявної у традиціях європейської владної еліти» [4, 73].

Найгостріші реакції на мовне питання бачимо в тих дописах, які стосуються проблематики «мова і влада». Для прикладу, в інтернет-середовищі в 2010 р. великого резонансу набуло висловлювання міністра освіти і науки Д. Табачника в інтерв'ю *Zaxid.net* про те, що із Л. Толстим і Ф. Достоєвським «жодного українського письменника минуло чи сучасності <...> навіть порівняти неможливо» (http://zaxid.net/home/showSingleNews.do?dmitro_tabachnik_galichina_vryatuvala_pravoslavuya_v_ukrayini&objectId=1114091). Серед реакцій користувачів є настільки емоційні, що їх годі процитувати у статті, – наведемо уривок із чи не найбільш поміркованої:

zmyroslava 22.10.2010 19:14 kRO:

Якщо в людини є розум, то вона добре пам'ятає, що живе вона в державі Україна, і державна мова тут українська, і ти чи росіянин, чи жид, повинен поважати цю мову, бо це мова твоєї держави, хоч ти росіянин за походженням. Якщо ти не поважаєш державної мови – ти не поважаєш своєї держави. Хто ти тоді?

(http://www.pravda.com.ua/news/2010/10/22/5504208/view_comments/page_6/)

Питання «Хто ти тоді?» вербалізує болісні процеси самоідентифікації та інкультурації, через які проходять інтернет-споживачі.

Ребрендинг національної культури. Ще один приклад ментального фрейму, характерного для інтернет-спільноти, – у відгуку на журнал «Жінка»:

26.07.10 отзыв от Джоконда

Материалы написаны грамотно, но мне порой казалось, что в них сквозит что-то напоподобие покорности жизни, в то время как модный глянцевый продюсер борется и карьеризм.

(<http://best.ua/kiev/304201-gnka>)

Тут уже простежується протестна реакція читачки на невідповідність мінорної тональності видання стереотипу жіночого «глянцю» – своєрідному ринковому і споживчому стандарту. На думку спадають крилаті слова поета «Нова доба – нового прагне слова», а журнал і справді повільно трансформує свою смислову концепцію, сформовану ще за радянських часів. Тож спостереження читачки заслуговує на увагу...

Як ми вже зауважували, мовні дискусії в інтернеті показують стійкість стереотипних уявлень про історію, культурних діячів тощо. За нашими спостереженнями, користувачі потребують новітньої інтерпретації феномена української мови та створеної на її основі культури. Вони шукають у попередніх та в сучасній епосі лідерів: Т. Шевченко, С. Бандера, В. Кличко... Названі та інші прізвища трапляються в численних дописах, викликаючи різноманітні асоціації.

Людам комунікаційно відкритого ХХІ ст. конче потрібні конкурентноздатні медіагерої, якими можна пишатися. Тож українським медіа варто працювати над ребрендингом національної культури.

Споживча оцінка дотримання норм літературної мови у медіапродукції. Як стверджує наукова література, сучасна людина схильна мислити критично – вона не сприймає беззастережно явища світу, активно бере участь у створенні та редагуванні інформації. Філософ, логік і соціолог, засновник школи «критичного раціоналізму» К. Поппер, виступаючи за розширення наукових знань і становлення «відкритого суспільства», зазначав: «Хибне розуміння науки проявляється в прагненні мати завжди рацію. Однак не володіння знанням, незастережно істинною робить людину вченим, а її постійне й відважне критичне прагнення до істини» [5, 258].

Інтернет-користувачі охоче беруться за експертизу мовної культури ЗМІ. Хоча аналіз їхніх повідомлень засвідчує: вони далеко не завжди компетентні у мовознавстві й непослідовно висувають вимоги до власної мовної культури, однак при цьому демонструють високу самооцінку:

5+ 30 травня 2011

Я один не напругаюсь, що половина України розмовляє російською та іншими регіональними мовами?) І це не мішає мені розмовляти чистою українською мовою.

(<http://uastudent.com/тенденції-розвитку-української-мови/>)

Користувачі порівнюють рівень майстерності дикторів українського телебачення радянського періоду і вважають його вищим, ніж нині; узагальнюють світові тенденції розвитку мов, і зауважуючи, що всі вони (й англійська, й німецька, й російська) «суржикуються» до повної «каші»; критикують артикуляцію співаків; картають газети за неякісно проведену коректуру, внаслідок якої залишається «проосто неприємна кількість помилок» тощо. Не залишають без уваги й проблему мовного стилю медіа:

30.05.11 отзвєв от Triniti о СТБ

...Все время режет уши их диаспорный украинский – в Украине никто так не говорит (разве что на Западной, да и то не везде), но руководству, как говорится, виднее...

(<http://best.ua/kyev/307166-stb>)

Компетентною чи не дуже, аргументованою чи навпаки є думка користувачів щодо дотримання норм літературної мови українськими ЗМІ, вона має бути почутою, адже йдеться про принципову небайдужість медіаспоживачів до цієї характеристики інформаційної продукції. А загальна оцінка, що містить також відповідний висновок, визначає динаміку та якість медіаспоживання в Україні.

Висновки. В інтернеті серед користувачів точиться дискусія про мовну культуру українських ЗМІ. Її перебіг та результати не менш вагомі, ніж висновки експертів із зазначеного приводу, з огляду на активізацію чинника медіаспоживання в сучасній медіакulturі.

Нами виокремлено такі топіки дискурсу інтернет-користувачів: обговорення статусу української мови як державної і рідної, ставлення влади до української мови; проблематика багатомовності в умовах сучасної цивілізації; імідж української мови, який витворюють її носії та медіа; рівень дотримання літературних норм українськими ЗМІ.

Під час аналізу емпіричного матеріалу зауважено побутування стереотипів і комплексів, пов'язаних із процесами інкультурації інтернет-користувачів, а також явища тролінгу як різновиду інформаційних атак.

Виявлено потребу ребрендингу національної культури, провадження якого передбачає розширення сфери вжитку української мови, застосування нових комунікаційних стратегій і каналів у контактах із різноманітними аудиторіями у фізичному та віртуальному світі.

1. *Пономарів О. Д.* Культура слова: мовностилістичні поради : навч. посіб. / Олександр Пономарів. – [2-ге вид., стереотип.]. – К. : Либідь, 2001. – 240 с.
2. *Гриценко Т. Б.* Українська мова за професійним спрямуванням : навч. посіб. / Т. Б. Гриценко. – К. : Центр учбової літератури, 2010. – 624 с.
3. *Потрібен «гуманітарний спецназ»*: інтерв'ю з д-ром філол. наук Г. Почепцовим / вела В. Скуба // День. – 2011. – 18 трав. – № 83.
4. *Квіт С. М.* Масові комунікації : підручник / Сергій Квіт. – К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. – 206 с.
5. *Поппер К.* Логика научного исследования / Карл Поппер ; пер. с англ. ; под общ. ред. В. Н. Садовского. – М. : Республика, 2004. – 447 с. – (Мыслители XX века).

Подано до редакції 23. 04. 2012 р.

Kraynikova Tetyana.**Linguistic culture of the Ukrainian mass media: interpretation of Internet-users.**

We study interpretation of the issues of linguistic culture of the Ukrainian media by Internet users. The basic topics of a discourse are defined. It is determined also the meaning of communication positions of media customers for media activity.

Keywords: media-customer, linguistic culture of media, discourse of Internet users, communication position, interpretation, re-branding of national culture.

Крайникова Т. С.**Языковая культура украинских СМИ: толкование интернет-пользователей.**

Исследуется толкование интернет-пользователями проблемы языковой культуры украинских СМИ. Выделены основные топики дискуса. Определено значение коммуникационных позиций медиапотребителей для деятельности СМИ.

Ключевые слова: медиапотребитель, языковая культура СМИ, дискурс интернет-пользователей, коммуникационная позиция, интерпретация, ребрендинг национальной культуры.

